

5. Ліховицький Я.О. Адміністративно-правові засади координації правоохоронної діяльності органами прокуратури : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Я.О. Ліховицький. – Х., 2011. – 181 с.

6. Координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції : [монографія] / за заг. ред. В.П. Пшонки, Є.М. Блажівського. – К. : Алерта, 2013. – 320 с.

7. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2012 р. № 767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF>.

8. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>.

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДПАЛІВ АВТОМОБІЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

FORENSIC CHARACTERIZATION OF ARSON ROAD VEHICLES

Пряхін Є.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуто теоретичні питання формування криміналістичної характеристики підпалів автотransпортних засобів. Проаналізовано наукові погляди на функції та структуру криміналістичної характеристики. Охарактеризовано такі основні елементи криміналістичної характеристики підпалів автотransпортних засобів: спосіб учинення підпалу; знаряддя злочину; час, місце й обстановка підпалу; особа злочинця; типові сліди злочину.

Ключові слова: автомобільний транспортний засіб, злочин, криміналістична характеристика, підпал, розслідування, структурні елементи.

В статье рассматриваются теоретические вопросы формирования криминалистической характеристики поджогов автотransпортных средств. Проанализированы научные взгляды на функции и структуру криминалистической характеристики. Охарактеризованы такие основные элементы криминалистической характеристики поджогов автотransпортных средств: способ совершения преступления; орудие преступления; время, место и обстановка поджога; личность преступника; типичные следы преступления.

Ключевые слова: автомобильное транспортное средство, преступление, криминалистическая характеристика, поджог, расследование, структурные элементы.

The article deals with the theoretical issues of forming criminalistical characteristics of vehicles arsons. Scientific views on the function and structure of the criminalistical characteristics and its signification for investigation techniques are analyzed. The basic elements of criminalistical characteristics of vehicles arsons: a method of arson; crime instruments; time, and conditions of arson; offender; typical evidence of crime are determined.

Key words: vehicles arsons, crime, criminalistical characteristics, arson, investigation, structural elements.

Постановка проблеми. Основу будь-якого процесуального рішення становить криміналістичний аналіз, який є передумовою і завершенням кожної слідчої (розшукової) дії та оперативно-розшукового заходу. Під цією категорією, як указує В.Г. Коломацький, варто розуміти масив інформації, на основі аналітичного упорядкування якої приймаються всі процесуальні рішення, від початку досудового розслідування до вирішення її по суті у вирок суду, усі слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи [1, с. 34]. Загальнонаукове визначення поняття аналізу дає розуміння його як одного з методів наукового пізнання об'єктивної дійсності, сутність якого полягає в розкладанні складного об'єкта пізнання на вже відомі елементарні складові, судження про зв'язки та сукупності яких, відповідно до законів формальної та діалектичної логіки, дає змогу за синтезуючою інтеграцією інформації пізнати сутність досліджуваного об'єкта і явища. Криміналістичний аналіз діяння починається з установлення в інформації про нього наявності ознак, котрі можуть бути оцінені як ознаки злочину [2, с. 130–131]. Механізм криміналістичного аналізу в кожному випадку складається із зіставлення зібраної інформації з матрицею, роль якої виконує криміналістична характеристика злочину. Сучасний стан боротьби з кримінальними підпадами, рівень правового й техніко-криміналістичного забезпечення їх розслідування та запобігання створює передмови для глибокого дослідження цієї проблеми й розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення цієї діяльності

у вигляді окремих криміналістичних методик. Основою для розроблення такої методики є криміналістична характеристика відповідного злочину.

Стан дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що більше уваги питанням розслідування підпалів і пожеж приділяли російські криміналісти. На монографічному рівні цю проблему розглядали М.С. Жук, А.Б. Маханьок, А.В. Мішін, Є.Ю. Палов, С.І. Соболевська й інші [3–8]. Серед українських криміналістів, які займалися розробленням теоретико-прикладних питань розслідування підпалів, насамперед варто назвати М.Ю. Бузинарського, В.В. Колесникова та М.Л. Цимбала [9–11]. Останніми роками цій проблемі присвятили свої наукові праці І.Г. Богатирьов, Д.Ю. В'юнник, М.В. Львовичкіна й інші [12–14]. Однак комплексного дослідження проблем розслідування підпалів автотransпортних (далі – автотransпортних) засобів проведено не було.

Метою статті є формування криміналістичної характеристики підпалів автотransпортних засобів шляхом виокремлення та характеристики її основних структурних елементів, що надалі може слугувати основою для розроблення окремої криміналістичної методики.

Виклад основного матеріалу. Під криміналістичною характеристикою В.І. Гончаренко розуміє ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що закономірно формуються, що дає змогу прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [15, с. 38]. Зазначена окрема теорія відо-

бражає сукупність криміналістично значущих для розслідування злочинів типових ознак, відомостей та інших рис певного виду (підвиду) злочинів. На основі аналізу типових ознак, відомостей, обставин повинні обиратися необхідні засоби – алгоритми дій слідчого на тому чи іншому етапі чи при ситуації розслідування, відповідна тактика його поведінки, найбільш ефективні тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій, надаватися адекватне перспективно-прогностичне оцінювання ходу розслідування.

Ми підтримуємо думку С.В. Лаврухіна, який пропонує досліджувати функції криміналістичної характеристики відповідно до рівнів її загальності, а саме:

а) функції загальної криміналістичної характеристики – визначення поняття й опис елементів злочинної діяльності; класифікація та пояснення закономірностей злочинної діяльності; систематизація кримінально-релевантних подій, процесів і їх зв'язків зі злочинною діяльністю; диференціація суміжних із криміналістикою наук тощо;

б) функції криміналістичних характеристик окремих категорій злочинів (родів, видів, груп) – уточнення предмета, завдань, принципів і системи криміналістичної методики; класифікація злочинів та криміналістичних методик; з'ясування змісту і співвідношення функцій криміналістичної характеристики окремих рівнів; диференціація методичних категорій;

в) функції криміналістичної характеристики конкретного злочину – індивідуалізація злочину; побудова детальної індивідуальної моделі події, що розслідується; коригування типової схеми виявлення, розслідування й запобігання злочинам [16, с. 69–72].

Які б точки зору криміналістів ми не розглядали, більшість авторів підтримують думку про те, що криміналістична характеристика є невід'ємним елементом методики розслідування того чи іншого злочину. Це саме стосується і кримінальних підпалів автотransпортних засобів. Тому розглянемо детальніше його основні елементи на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 194 Кримінального кодексу України – умисне знищення або пошкодження майна, учинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом [17].

Найважливішим елементом криміналістичної характеристики цих видів злочинів є спосіб їх учинення. У ньому полягає найбільший обсяг цінної криміналістичної інформації про механізм і засоби підпалу, умови й обстановку, за яких він готувався і був учинений, особу злочинця тощо. У Загалом під способом учинення злочину доцільно розуміти систему дій із підготовки, учинення та приховування злочину, детермінованого умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, місця, часу, обстановки й об'єднані загальним протиправним задумом. Тому з погляду криміналістики спосіб знищення або пошкодження автомобільного транспорту необхідно розглядати і як обраний злочинцем прийом здійснення самого акту протиправної діяльності, і як засіб пізнання істини у справі.

Загальна небезпечність підпалу полягає в тому, що в результаті його здійснення виникає пожежа, тобто стихійне, некероване горіння, здатне заподіювати велику шкоду. Аналіз способів підпалу надає можливість виділити в кожному з них відповідні елементи криміналістичного характеру – спосіб підготування, безпосереднього вчинення та приховування.

Важливою складовою способу здійснення підпалу є спосіб проникнення до об'єкта, на території якого знаходиться автотransпортний засіб. Основними з них є такі: 1) правомірний вільний доступ; 2) неправомірний вільний доступ; 3) проникнення на територію, де знаходиться об'єкт підпалу; 4) занедбані джерела запалення в самому автотransпортному засобі; пошкодження вікон, замків, підбір ключа тощо.

Підпали автотransпортних засобів можуть учинятися з метою приховати раніше вчинений злочин (наприклад, інсценувати убивство під нещасний випадок); створення обстановки для вчинення іншого кримінального правопорушення; помсти; впливу на жертву (наприклад, залякати свідка вчинення іншого кримінального правопорушення); отримання страховки; хуліганських чи інших спонукань.

До основних способів підготовки до вчинення підпалу автотransпортного засобу слід зарахувати такі: 1) вибір об'єкта протиправного посягання; 2) вивчення режиму роботи охорони на території, де знаходиться автотransпортний засіб; 3) вибір часу вчинення підпалу та його конкретного способу; 4) підготовка засобів, необхідних для проникнення на територію, де знаходиться об'єкт підпалу чи всередину самого автотransпортного засобу; 5) пошук за необхідності співучасників; 6) пошук суміші (речовини), що можна використати для підпалу, і вибір місця для її тимчасового зберігання; 7) підготовка алібі чи засобів, на яких можна швидко зникнути з місця підпалу; 8) розроблення за необхідності злочинного плану. Етапи підготовки до вчинення підпалу можуть бути тривалими й детально продуманими, а інколи спонтанними (наприклад, при хуліганстві).

Варто також указати, що за ступенем підготовки використаних злочинцями засобів і знарядь можна виділити способи підпалів із використанням засобів, що знаходяться на місці його здійснення, та використання допоміжних засобів і знарядь, заздалегідь підготовлених для цього і принесених на місце підпалу.

Щодо способів підпалів транспортних засобів із використанням заздалегідь підготовлених засобів, то їх можна поділити на такі: а) способи із застосуванням засобів, для виготовлення яких необхідні спеціальні знання; б) способи із застосуванням засобів, для виготовлення яких спеціальні знання не потрібні.

Спосіб підпалу у криміналістичному сенсі можна визначити як зумовлену різними об'єктивними й суб'єктивними факторами систему продуманих і взаємопов'язаних прийомів дій злочинця, спрямованих на виклик вогню, створення реальної можливості знищити чи пошкодити майно, а також приховування слідів кримінального правопорушення.

Основними способами безпосереднього вчинення підпалу автотransпортного засобу можна назвати здійснення його:

1) за допомогою спеціально підготовлених горючих матеріалів;

2) за допомогою спеціально виготовлених технічних пристроїв або спеціально створених умов, розрахованих на негайне або в заданий час запалення від зовнішнього джерела вогню;

3) шляхом створення сприятливих умов для самозаймання яких-небудь речовин і матеріалів.

Для вчинення підпалу з використанням засобів, що знаходяться на місці події, є небезпека того, що такий спосіб підпалу буде дуже схожий на необережне поводження з вогнем. Тому у випадку здійснення таких підпалів слідчому варто більше уваги під час огляду приділити огляду місцевості навколо місця, де безпосередньо сталася пожежа.

До найпоширеніших засобів здійснення підпалу належать легкозаймисті речовини й рідини, що повністю згорають: газ, бензин, солярка, фарба, пакля, балончики з аерозолем тощо.

До типових способів приховування підпалів можна зарахувати такі:

1) ужиття заходів з метою не залишити чи знищити сліди підпалу, а також засобів, що для цього використовувалися;

2) створення умов для повного згорання автотransпортного засобу;

3) інсценування некримінальної події;

4) маскування чи різного роду фальсифікації (наприклад, підкидання на місце підпалу речей сторонньої людини);

5) терміновий виїзд із місця постійного проживання [5, с. 25].

Структурним елементом криміналістичної характеристики підпалів автотransпортних засобів є обстановка його вчинення (у криміналістичній літературі її називають кримінальною ситуацією). Під обстановкою підпалу потрібно розуміти сукупність обставин, які характеризують стан, взаємодію різних факторів об'єктивної реальності, людей і їх учинки, предмети, явища, процеси в період, що передує підпалу, у момент його вчинення та після, а також такі, що відображають специфіку регіону, де він учинений. До обстановки належать матеріальна обстановка на місці події, поведінка учасників події та психологічні зв'язки між ними, обставини, що сприяли чи перешкодили вчиненню кримінального правопорушення цими учасниками, погодні умови тощо. Обстановка підпалу вказує на закономірності утворення й місця знаходження інформації про подію та особу злочинця, а також безпосередньо впливає на протікання й динаміку пожежі.

Обстановка підпалу автотransпортного засобу містить у собі досить багато опосередкованих доказів, що підтверджують факт перебування особи на місці його вчинення, наявність у неї певного мотиву до вчинення підпалу тощо. Матеріальна обстановка, у якій сталася пожежа внаслідок підпалу, підлягає значним безповоротним змінам. Пояснюється це передусім руйнівним характером вогню у процесі події. Вогонь зумовлює значні пошкодження, а в більшості випадків – повне знищення об'єкта (автотransпортного засобу). Варто пам'ятати, що зміна обстановки також може відбуватися й унаслідок дій (поведінки) людей у надзвичайних умовах (наприклад, потерпілого, пожежників, інших осіб, котрі опинилися на місці пожежі). Це призводить до знищення чи зміни матеріальних слідів і речових доказів підпалу.

Під час пожежі в більшості випадків може виникнути паніка, метушлива поведінка присутніх. Це, у свою чергу, негативно може позначитися на сприйнятті очевидцями обставин того, що відбувається. Для вчинення підпалу транспортного засобу злочинець змушений очікувати, підбирати чи навіть створювати обстановку, яка найбільш сприятиме досягненню протиправного наміру. У більшості випадків підпалів автотransпортних засобів обстановка їх учинення була сприятлива, що давала змогу реалізувати протиправний намір без спеціальних зусиль, які можуть залишити специфічні сліди, а також за відсутності сторонніх осіб.

Важливим елементом при з'ясуванні способу вчинення підпалу є фактор часу виникнення загоряння. Ще С.М. Трегубов відмічав: «... стосовно способів підпалів, що застосовуються паляями, то слід розрізняти підпал безпосередній і підпал з розрахунком періоду часу. У першому випадку винний підпалює предмет у своїй присутності. У другому він використовує більш складну схему, яка забезпечує йому, на його погляд, свободу від підозри» [18, с. 392]. Це означає, що у другому випадку вибір засобів для підпалу має на меті виграти час для переміщення в інше місце до моменту виникнення пожежі (місцевість, село, місто). Підпали автотransпортних засобів, як правило, учиняються у вечірній чи нічний час (понад 78% випадків). Однак трапляються випадки підпалів удень. На вибір злочинцем часу впливає те, що зменшується (чи взагалі зникає) можливість безпосереднього контролю за об'єктом підпалу та своєчасним виявленням підпалу, можливістю безперешкодно й непомітно зникнути з місця події до виявлення пожежі. Підпали автотransпортних засобів у зимовий час трапляються рідше, ніж в інші пори року, оскільки є небезпека залишити в зоні підпалу фік-

совані сліди (наприклад, взуття), які можуть залишитися на снігу.

Місце вчинення підпалу обирається з урахуванням місцезнаходження транспортного засобу, воно водночас буде й місцем події. Це місце (його ще називають пожежищем) являє собою досить складну, специфічну картину. Однак навіть у випадках максимального знищення (руйнування) таку обстановку не варто розглядати як щось «пусте» й хаотичне з погляду можливості виявити фактичні дані, необхідні для пізнання того, що сталося.

Одним із обов'язкових елементів криміналістичної характеристики є предмет протиправного посягання. Як указує у своєму дослідженні М.Ю. Бузинарський, майже у 56% випадків усіх підпалів його предметом були транспортні засоби [19, с. 43].

З місцем учинення злочину тісно пов'язана особа злочинця. У більшості випадків (85%) це чоловіки. При цьому підпали вони вчиняють одні. Під час розслідування підпалів особу злочинця потрібно шукати насамперед серед осіб, які зацікавлені у знищенні чи пошкодженні майна. Це можуть бути матеріально відповідальні особи, котрі вчинили присвоєння ввиреного їм майна; особи, які знаходяться в конфліктних стосунках із потерпілим чи адміністрацією підприємства; особи із психічними відхиленнями. Стосовно підпалів автотransпортних засобів, то такою особою може бути в окремих випадках і сам власник, який зацікавлений в отриманні матеріальної вигоди. Особливо ця версія має перевірятися у випадках, коли транспортний засіб застрахований (хоча в сучасних умовах усі автомобілі мають страховку). Водночас хочеться відзначити тісний взаємозв'язок між особою злочинця та особою потерпілого.

Хочемо зазначити, що під автотransпортним засобом ми розуміємо колісний транспортний засіб (автобус, вантажний і легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт») [20].

У результаті підпалу автотransпортного засобу типові сліди можуть залишитися на злочинцеві, на об'єкті підпалу, на місці, де стався підпал.

До першої групи варто зарахувати сліди, які являють собою фізичні наслідки підпалу на злочинцеві: 1) сліди горючих чи легкозаймистих матеріалів на одязі, взутті злочинця; вони можуть залишатися як при доставці їх на об'єкт підпалу, так і в процесі поведінки з ними; 2) сліди опіків чи інших пошкоджень на тілі злочинця, що виникли від дії вогню (кінцівки, волосся, частини одягу, нерідко на його обличчі, руках залишаються сліди сажі, золи).

Сліди другої та третьої групи найбільш наглядно вказують на факт підпалу. Такі сліди можна розділити на такі підгрупи: 1) сліди на об'єкті, що вказують на використання засобів підпалу; 2) сліди, що вказують на характер горючих речовин – колір, специфічний запах диму й полум'я, наявність і колір патьоків на об'єкті й залишках матеріалів; 3) сліди дії полум'я (попіл, кіптява, залишки матеріалів, що не згоріли, сліди та залишки хімічних речовин, сліди плавлення й паливно-мастильних речовин); 4) сліди, що вказують на наявність перешкод для швидкої ліквідації пожежі – пошкодження пожежної сигналізації, пошкодження чи відсутність засобів для гасіння пожежі тощо; 5) сам автотransпортний засіб чи його залишки.

Крім того, на місці події можуть бути виявлені сліди взуття, рук, знарядь злому (чи самі знаряддя), транспортних засобів, емоності, у яких знаходилась легкозаймиста рідина, тощо.

Висновки. Отже, до основних структурних елементів підпалів автотransпортних засобів доцільно зарахувати такі: повноструктурний спосіб учинення злочину; знаряддя вчинення злочину; час, місце й обстановку вчинення злочину; предмет злочинного посягання; особу злочинця

та типові сліди злочину. Саме наявність зведеної інформації про ці елементи дає змогу уявити типовий механізм учинення злочину цього виду й на основі знань про їх взаємодію зібрати доказову інформацію. Запропоновані теоретичні положення можуть слугувати основою для

розроблення відповідної окремої методики розслідування. Також можливе поглиблене вивчення цієї характеристики, виходячи із різних видів автомобільних транспортних засобів (легкових автомобілів, вантажних автомобілів, автобусів тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломацкий В.Г. Учение о криминалистическом анализе / В.Г. Коломацкий // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2009. – Вып. 1 (29). – С. 31–35.
2. Бондар В.С. Функціональне призначення криміналістичної характеристики злочинів у сучасних умовах / В.С. Бондар // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 2 (24). – С. 130–137.
3. Жук М.С. Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования поджогов: дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.С. Жук. – Краснодар, 2003. – 198 с.
4. Маханек А.Б. Установление времени при расследовании преступлений, связанных с поджогами и преступными нарушениями правил пожарной безопасности : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Б. Маханек. – Калининград, 2004. – 189 с.
5. Мишин А.В. Расследование и предупреждение поджогов личного имущества : [монография] / А.В. Мишин. – Казань : Изд-во Казан-го ун-та, 1991. – 128 с.
6. Павлов Е.Ю. Возбуждение уголовного дела и первоначальные следственные действия по фактам пожаров : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Е.Ю. Павлов. – М., 2007. – 227 с.
7. Роганова Т.Л. Первоначальный этап расследования преступлений, связанных с уничтожением или повреждением чужого имущества, совершенных путем неосторожного обращения с огнем : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Т.Л. Роганова. – Псков, 2012. – 28 с.
8. Соболевская С.И. Криминальные пожары: научно-техническое обеспечение расследования : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.И. Соболевская. – Н. Новгород, 2003. – 200 с.
9. Бузинарський М.Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : дис. ... кан. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.Ю. Бузинарський. – К., 2011. – 224 с.
10. Колесников В.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із пожежами : дис. ... кан. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Колесников. – Х., 2005. – 180 с.
11. Цимбал М.Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) / М.Л. Цимбал ; ред. В.Ю. Шепітько. – Х. : Гриф, 2004. – 192 с.
12. Богатирьов І.Г. Науково-теоретичне обґрунтування підпалу як кваліфікуючі ознаки ч. 2 ст. 194 КК України / І.Г. Богатирьов // Юридичні науки. – 2010. – № 3. – С. 126–130.
13. В'юнник Д.Ю. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики крадіжок автотранспорту / Д.Ю. В'юнник. – 2010. – № 4. – С. 115–120.
14. Львовичкіна М.В. Криміналістична класифікація незаконного заволодіння автотранспортними засобами та деякі способи їх учинення / М.В. Львовичкіна // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 161–165.
15. Гончаренко В.И. Понятие криминалистической характеристики преступлений / В.И. Гончаренко, Г.А. Кушнир, В.Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. – К. : Вища школа, 1986. – Вып. 33. – С. 32–39.
16. Лаврухин С.В. Значение криминалистических характеристик преступлений / С.В. Лаврухин // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2009. – Вып. 1 (29). – 180 с.
17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Криміналістика : [навчальний посібник] / [Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.]; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – К. : Атіка, 2012. – 496 с.
19. Бузинарський М.Ю. Дослідження елементів криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна, вчинених шляхом підпалу організованими злочинними групами / М.Ю. Бузинарський // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 21. – С. 42–50.
20. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.